

Rocznik Słowistyczny, t. LXVII, 2018
ISSN 0080-3588
DOI: 10.24425/rslaw.2018.124589

Małgorzata Korytkowska*

Instytutu Słowistyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa

Przejawianie się cech struktury semantycznej *verba sentiendi* w procesach nominalizacyjnych (na podstawie języka polskiego i bułgarskiego)

1. Struktura semantyczna czasowników klasy *verba sentiendi* ma szczególną cechę, która odróżnia ją od innych klas – jest nią komponent *przyczyny*, wykazywany w analizach językoznawczych (por. pogłębione analizy w: Jordanskaja 1972; Nowakowska-Kempna 1986). Tak więc przyjmuje się, że przyczyna/źródło powstania stanu emocjonalnego oraz podmiot odczuwający należą do elementów obligatoryjnych struktury semantycznej tej klasy. Należy też do nich elementarny predykat *czuć* (bułg. *чувствам*). Ten głęboki poziom semantyczny stanowi podstawę dla interpretacji typowej dla *verba sentiendi* klasy predykatów $P_{(x, q)}$, w której pozycja argumentowa x odnosi się do jednostki – podmiotu uczucia, a q – to argument propozycjonalny, w ramach którego precyzowana jest przyczyna / źródło uczucia¹. Autorzy opracowań lingwistycznych (ale także np. psychologicznych) podkreślają, że charakterystyka stanów/zdarzeń emocjonalnych, a więc relacji między podmio-

* Małgorzata Korytkowska, Professor Emeritus, The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, Warszawa, Poland.
e-mail: mal_kor@wp.pl.

¹ Cechy klasy są tu zarysowane bardzo ogólnie (na potrzeby tego tekstu), tak że pomija się wiele kwestii szczegółowych, jak np. problem wyodrębnienia *afektów* i *postaw emocjonalnych*, cech semantycznych stanowiących kryteria dla subkategorii zbioru itp. Co do tych problemów por. (Jordanskaja 1972; Nowakowska-Kempna 1986; por. też: *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników ...* [2018]).

tem uczucia a treścią jego doznania jest trudna lub niemożliwa do sprecyzowania, dlatego też uciekają się często do opisów typów sytuacji lub uściślenia ich relewantnych objawów lub cech. Tak na przykład L. Jordanskaja i I. Nowakowska-Kempna stosują takie kryteria, jak stan pozytywny (przyjemny) / negatywny (nieprzyjemny) uczucia, aktywny / pasywny charakter przeżycia (np. *gniew* vs *przykrość*), cechy modalno-temporalne, a więc zaistnienie zdarzenia – przyczyny / możliwe jej zaistnienie, a także współczesność / równoczesność przyczyny vs jej uprzedniość (np. *wstyd*), intensywność uczucia itp. (Jordanskaja 1972: 107–112; Nowakowska-Kempna 1986: 54–55; 130–156). Przyjęte zbiory cech pozwoliły L. Jordanskiej przyjąć *RADOŚĆ*, *ZMARTWIENIE*, *GNIEW*, *NADZIEJĘ*, *STRACH*, *ZDZIWIENIE* jako podstawowe typy podklas semantycznych omawianego zbioru.

2. Przejawianie się komponentu *przyczyny* w pozycji argumentu propozycjonalnego predykatów nie zawsze jest czytelne w realizacji formalnej. Tak np. w polskim taką rekcję reprezentują wykładniki więzi syntaktycznej w instrumentalu, por. np.: *Martwimy się tym, że klimat tak gwałtownie się zmienia*, ale często mało czytelne, jeśli chodzi o wyrażanie funkcji przyczynowej, bywają też spójniki / przyimki, por. np.:

Teresa tęskni za tym, jak spędzała w dzieciństwie wakacje. / Marian tęskni za spokojnym życiem.

Problem nieostrej granicy między pozycją argumentową (intensjonalną) i ekstensjonalną (dodaną) w formalnych strukturach zdaniowych tej klasy czasowników ujawnia właśnie tę specyficzną cechę semantyczną predykatów i przejawia się w występowaniu zdań wprowadzanych przez spójniki typowe dla podrzędnych zdań przyczynowych, jak pol. *z powodu / ponieważ / bo*, bułg. *no повод / пораду, зараду*. Pojawianie się zdań, w których występują takie wykładniki więzi między czasownikiem (predykatem głównym) a zdaniem podrzędnym, jak pol. *z powodu / ponieważ / bo*, bułg. *защото / no повод / пораду / зараду* wywołuje specyficzny dla omawianej tu klasy predykatów problem interpretacyjny, por. np. zdania:

(a) pol. *Bogdan cieszy się z powodu tego, że zwyciężył.* / (*Bogdan cieszy się z powodu swojego zwycięstwa*); bułg. *EC се бепокои защото напрежението между Кипър и Турция се покачва.* / (*EC се бепокои поради покачването на напрежение между Кипър и Турция*).

(b) pol. *Bogdan cieszy się (z tego), że zwyciężył.* / (*Bogdan cieszy się ze zwycięstwa*); bułg. *EC се бепокои (от това), че напрежението между Кипър и Турция се покачва.* / (*EC се бепокои от покачването на напрежение между Кипър и Турция*)².

² Z licznie występujących w badanej klasie czasowników par $V - V_{\text{się/ce}}$, traktowanych w opisie jako warianty syntaktyczne, uwzględnia się jedynie typ $V_{\text{się/ce}}$. Tylko takie jednostki dopuszczają struktury zawierające omawiany tu typ zdań podrzędnych, ponieważ w wariantcie nierefleksywnym

Chodzi bowiem o to, że zdanie typu (a) teoretycznie może być interpretowane jako okolicznikowe i ekstensjonalne względem predykatu w sytuacji, kiedy argument q (struktury $P_{(x, q)}$ czasownika *cieszyć się*) nie jest realizowany (jest nieokreślony lub wynika z kontekstu), a więc: *Bogdan cieszy się czymś z powodu tego, że zwyciężył*. – *Bogdan cieszy się tym, że zwyciężył, ponieważ z pewnością weźmie udział w mistrzostwach*)³. Koncepcja S. Karolaka, przyjęta przez I. Nowakowską-Kempną, że w przypadku braku wypełnienia pozycji argumentu q zdanie przyczynowe przejmuje jego funkcję wydaje się trafna, zwłaszcza że to rozwiązanie potwierdza bliskość semantyczna przytoczonych wyżej zdań typu (a) i (b) (por. Karolak 1979; Nowakowska-Kempna 1986; por. też Korytkowska 2017). Można więc powiedzieć, że specyfika semantyczna klasy *verba sentiendi* znajduje odbicie w pojawiającej się nieostrej granicy między pozycją argumentową (intensjonalną) i ekstensjonalną w zdaniach z czasownikami tej klasy.

3. Bardzo skrótowe zarysowanie podstaw teoretycznych analizy tu przedstawianej wymaga także sprecyzowania cech przyjętego modelu opisu semantyczno-syntaktycznego, który został wypracowany w licznych pracach indywidualnych i zastosowany w obszernym opracowaniu zespołowym (por. np. Kiklewicz, Korytkowska 2013; Korytkowska, Kiklewicz 2016; *Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników ...* (2018); por. też Korytkowska, Maldziewa 2002).

Podstawową inspiracją jest model składni semantycznej S. Karolaka (Karakolak 1984) z modyfikacjami, jakie nasuwa ujęcie, w którym interpretuje się zbiory struktur zdaniowych tworzonych przez czasowniki jako główne predykaty w określonym znaczeniu. Przyjmuje się kategorię zdaniowej *struktury podstawowej*, w której w sposób możliwie pełny (semantycznie i syntaktycznie) realizowane są wszystkie pozycje argumentowe, w tym argumenty propozycjonalne. Inwentarze struktur zdaniowych danego czasownika cechują procesy kondensacji semantycznej oraz składniowej, a więc zbiory mają strukturę hierarchiczną. W wyniku procesów kondensacji część treści może nie być realizowana w strukturze zdania, może pozostać nieokreślona lub wynikać z szerszego kontekstu – dotyczy to również braku realizacji całych pozycji argumentowych (a więc x lub q). W podstawowych strukturach zdań tworzonych przez opisywane czasowniki argument q ma postać zdaniową (chyba że dane verbum dopuszcza w pozycji q jedynie postać znominalizowaną predykatu). Por. np.:

nym q występuje w pozycji podmiotu, (x – dopełnienia), nie może więc alternować ze zdaniem / syntagmą w pozycji poza podmiotem, a takie zjawisko jest w artykule analizowane.

³ Taka interpretacja zdania przyczynowego jest uzależniona kontekstowo – może ono odnosić się do zdania w pozycji argumentowej, por. np.: *Bogdan cieszy się tym, że dostał medal (q), z powodu tego, że zwyciężył* (por.: *Bogdan dostał medal (q) z powodu tego, że zwyciężył*).

pol. *Anna martwiła się (tym), że konflikt we wsi narasta.* (→ *Anna martwiła się narastaniem konfliktu we wsi*)

bułg. *Дядото се трогна (от това), че внучката му помогна толкова бързо.* (→ *Дядото се трогна от толкова бърза помощ на внучката му*)

W artykule uwaga jest skupiona na badaniu uwarunkowań dla pojawiania się jawnych wykładników przyczynowości w strukturach zdaniowych zawierających predykaty emotywnie. Pole analizy wykracza przy tym poza pozycję czasownika emotywnego jako głównego predykatu (w formie osobowej czasownika) i obejmuje zjawiska związane z występowaniem jednostek klasy *verba sentiendi* w pozycjach argumentowych, w formach derywatów odczasownikowych, jak np. pol. *gniew, rozpacz, zachwył*; bułg. *гняв, отчаяние, възхищение* itp.

4. Najczęstszym procesem jest nominalizacja argumentu propozycjonalnego *q* (dalej fraza oznaczana jako NV_q). Cechy rekcji czasownika, obecne w strukturze podstawowej są często zachowane, por. np.:

pol. *Irytowaliśmy się (tym), że inwestor nie wywiązywał się z umowy.* → *Irytowaliśmy się niewywiązywaniem się przez inwestora z umowy.*

Anna zadręczała się (tym), że fatalnie się pomyliła. → *Anna zadręczała się swoją fatalną pomyłką.*

bułg. *Дразнихме се (от това), че децата ни нямаха самочувствие.* → *Дразнихме се от липса на самочувствие на децата ни.*

Ваня се тормози (от това), че избра несполучлив изход за брат си. → *Ваня се тормози от избора на несполучлив изход за брат си.*

Zdania wprowadzane poprzez spójniki wyrażające przyczynowość również podlegają takim procesom, por. np.:

pol. *Barbara denerwowała się tym, że Olaf się spóźnia.* / *Barbara denerwowała się ponieważ / bo Olaf się spóźniał.* → *Barbara denerwowała się spóźnianiem się Olafa.* // *Barbara denerwowała się z powodu spóźniania się Olafa.*

bułg. *Турция се безпокои (от това), че зависи от чуждите енергийни ресурси.* → *Турция се безпокои от своята зависимост от чуждите енергийни ресурси.* // *Турция се безпокои поради / по повод своята зависимост от чуждите енергийни ресурси.*

4.1. Powstaje pytanie, czy istnieją wypadki, w których pojawienie się wykładników przyczynowości może być z jakichś powodów preferowane w strukturach zdaniowych omawianej tu klasy czasy czasowników. O takich cechach procesów przekształceń struktury podstawowej świadczą zdania zawierające efekt tzw. rozszczepienia argumentu *q*, polegający na syntaktycznym wyniesieniu jednego z argumentów z *q* (faza dalej oznaczana jako N_{aq}) do pozycji dopełnienia (w postaci

typowej dla reakcji danego czasownika); reszta struktury *q* realizowana jest jako zdanie lub (jeśli to możliwe) występuje w postaci frazy – efektu nominalizacji (NV_q), por. np.:

pol. *Dziwiliśmy się, że ta kobieta oddała dziecko do adopcji.* → *Dziwiliśmy się tej kobiecie, że oddała dziecko do adopcji.*

W wypadku nominalizacji *q* powstaje postać:

Dziwiliśmy się oddaniu przez tę kobietę dziecka do adopcji.

Niemożliwa jest jednak struktura z wyniesieniem N_{aq} i nominalizacją *q* typu:

* *Dziwiliśmy się tej kobiecie oddaniu dziecka do adopcji.*

Por. jedynie poprawne:

Dziwiliśmy się tej kobiecie z powodu oddania dziecka do adopcji,

a więc nominalizacja jest możliwa w wypadku jawnego wyrażenia przyczynowości. Analogicznie:

Martwię się, że Kasia tak często choruje. → *Martwię się Kasią, że tak często choruje.*
/ *Martwię się częstymi chorobami Kasi,*

ale niepoprawne:

* *Martwię się Kasią częstymi chorobami.*

Por. poprawne:

Martwię się Kasią z powodu jej częstych chorób.

bułg. *Възмутих се (от това), че Иванов е лицемерен.* → *Възмутих се от Иванов, че е лицемерен.*

Възмутих се от лицемерието на Иванов.

* *Възмутих се от Иванов от лицемерието му,*

ale możliwe:

Възмутих се от Иванов поради лицемерието му.

Tak więc grożąca nieraz tożsamość wykładników więzi syntaktycznej frazy N_{aq} oraz frazy – efektu nominalizacji *q* (NV_q) może być warunkiem sprzyjającym pojawianiu się eksplicytnych wykładników więzi przyczynowej. Por. też:

pol. **wściekać się**

[struktura podstawowa]: *Grażyna wścieka się, że mieszkańcy zaśmiecają klatkę schodową.*

[wariant z N_{aq}]: *Grażyna wścieka się **na mieszkańców**, że zaśmiecają klatkę schodową.*

[wariant z NV_q]: *Grażyna wścieka się **na zaśmiecanie** klatki schodowej **przez mieszkańców**.*

[niemożliwe]: **Grażyna wścieka się **na mieszkańców na zaśmiecanie** klatki schodowej.*

[poprawne]: *Grażyna wścieka się **na mieszkańców z powodu zaśmiecania** klatki schodowej / **za zaśmiecanie** klatki schodowej.*

bug. **ядосвам се**

[struktura podstawowa]: *Мария се ядосва, че Иван винаги разхвърля боклуци.*

[wariant z N_{aq}]: *Мария се ядосва **на Иван**, че винаги разхвърля боклуци.*

[wariant z NV_q]: *Мария се ядосва **на разхвърлянето** на боклуци **от Иван**.*

[niemożliwe]: **Мария се ядосва **на Иван на разхвърлянето** на боклуци.*

[poprawne]: *Мария се ядосва **на Иван заради разхвърлянето** на боклуци.*

pol. **oburzać się**

[struktura podstawowa]: *Zbyszek oburzył się, że Piotr zarzuca mu nieuczciwość.*

[wariant z N_{aq}]: *Zbyszek oburzył się **na Piotra**, że zarzuca mu (on) nieuczciwość.*

[wariant z NV_q]: *Zbyszek oburzył się **na zarzuty / zarzutami** Piotra o nieuczciwość.*

[niepoprawne]: **Zbyszek **oburzył się na Piotra na zarzuty** o nieuczciwość / zarzutami...*

[poprawne]: *Zbyszek oburzył się **na Piotra z powodu zarzutów** o nieuczciwość.*

bułg. **възмущавам се**

[struktura podstawowa]: *Стоян се възмути, че Петър го обвинява (упреква) в непочтеност.*

[wariant z N_{aq}]: *Стоян се възмути **от Петър**.*

[wariant z NV_q]: *Стоян се възмути **от обвиненията** на Петър в непочтеност.*

[niepoprawne]: **Стоян се възмути **от Петър от обвиненията му** в непочтеност.*

[poprawne]: *Стоян се възмути **от Петър поради** обвиненията му в непочтеност.*

Z przytoczonych wyżej przykładów wynika, że powody preferencji dla wykładników przyczynowości w znominalizowanych strukturach zdaniowych bywają czysto powierzchniowe, stylistyczne i wynikają ze złożoności oraz małej czytelności struktury syntaktycznej.

5. Problematyka kształtu procesów omawianych tu procesów w odniesieniu do czasowników emotywnych jest szersza i obejmuje także te wypadki, kiedy *verbum sentiendi* występuje w strukturze innego predykatu (np. *zaskakiwać – iznenaдвам се* – por. przykład niżej). W takich wypadkach argument propozycjonalny predykatu emotywnego może wystąpić w formie zdaniowej lub również może podlegać procesom nominalizacyjnym. Predykaty ematywne mogą wówczas występować w formie derywatów odczasownikowych typu pol. *oburzenie*,

irytacja, złość, rozpacz, radość, zachwyt, nienawiść, pogarda; bułg. *възмущение, раздражение, гнев, отчаяние, радость, въхищение, омраза, презерение* itp. (nieraz są to formy, które można uznawać za supletywne względem czasownika, jak np. w wypadku pol. *cieszyć się* vs *radość* – obecnie pol. *radować się* jest już rzadkie). Może wówczas dochodzić do występowania skomplikowanych struktur zawierających efekty co najmniej dwóch procesów nominalizacyjnych, por. np.:

pol. [Nikogo nie zaskoczyło to, że Polacy *irytowali się tym*, że jury *wykluczyło piosenkarkę z konkursu*]⁴. → Nikogo nie zaskoczyła *irytacja* Polaków *wykluczeniem* piosenkarki z konkursu przez jury.

bułg. *Никой не се изненада, че Иванов се огорчи от това, как се беше изказал Стоянов.* → Никой не се изненада *от огорчението* на Иванов *поради изказването* на Стоянов.

5.1. Oczywiście w tego typu konstrukcjach najbardziej idiomatyczne (zwłaszcza stylistycznie) są struktury zawierające podstawowe dla reakcji danego czasownika (podstawy derywacji tych nominów) wykładniki więzi. Szczegółowy ich opis musiałby obejmować obszerny materiał, obejmujący cechy poszczególnych czasowników lub ich podklas (co nie jest celem tego tekstu), można tu tylko zaznaczyć, że w przypadku występowania czasowników lub ich postaci znominalizowanych w pozycji argumentowej dochodzi często do zmian reakcji – pojawiają się frazy w innym przypadku (polski) lub zmianie ulega przyimek (bułgarski / polski) odmienny od tego, który występuje w strukturach zawierających *q* w postaci zdania. Na przykład w polszczyźnie zwracają uwagę wypadki występowania fraz w genetiwie na miejscu instrumentalu lub fraz przyimkowych struktury podstawowej (ze zdaniem w funkcji *q*), mające zabarwienie stylistyczne (styl książkowy):

udręka czegoś: *koszmarów metafizycznych / niewiary / niewiedzy, pomyłkowych połączeń* (por. *dręczyć się czymś: koszmarami metafizycznymi; swoją niewiarą* itp.);
radość z czegoś / czegoś: *opowiedzenia się za pewnymi wartościami / odpoczynku / sukcesu / spotkania* – alternatywnie do: *radość z tego odkrycia / z wykonywanego zawodu / z poczucia wpływu na ważne decyzje / z kupna pojazdu* (por. *cieszyć się czymś: sukcesem / wpływem na ważne decyzje* itp.).

Por. też np.: **pogardzać** *czymś* (N_{instr}) – **pogarda dla**^AN_{gen}; **nienawidzić** *czegoś* (N_{gen}) – **nienawiść do**^AN_{gen}.

⁴ Skomplikowane struktury zawierające realizacje zdaniowe więcej niż jednej pozycji argumentowej na ogół są unikane.

W wypadkach wystąpienia efektu rozszczepienia syntagmy realizującej strukturę predykatu emotywnego w formie nominów abstraktów ujawniają się zarysowane wyżej wypadki unikania podwajania przyimka, co także sprzyja występowaniu eksplicytnych wykładników więzi przyczynowej (por. wyżej, p. 4.1.), np.:

pol. [niemożliwe]: **Nikogo nie zdziwiło oburzenie się Zbyszka na Piotra na zarzuty o nieuczciwość.*

[poprawne]: *Nikogo nie zdziwiło oburzenie się Zbyszka na Piotra z powodu jego zarzutów o nieuczciwość.*

bułg. [niemożliwe]: **He ni учуди възмуцението на Стоян от Петър от обвиненията му.*

[poprawne]: *He ni учуди възмуцението на Стоян от Петър поради обвиненията му.*

Analogiczne zjawiska mogą wywołać cechy rekcji czasownika konstytuującego całą strukturę zdaniową (głównego predykatu). Przykładem tego może być czasownik pol. *zdziwić się* (por. rekcja w instrumentalu – *zdziwić się czymś*) oraz czasownik emotywny *irytować się*, który wykazuje analogiczną cechę składniową (*irytować się czymś*), por.:

Polacy irytują się (tym), że jury wykluczyło piosenkarkę z konkursu. → Polacy irytują się na jury, że wykluczyło piosenkarkę z konkursu. / Polacy irytują się na wykluczenie (za wykluczenie) piosenkarki z konkursu przez jury.

* *Nikt się nie zdziwił irytacją Polaków na jury na wykluczenia piosenkarki z konkursu przez jury,*

ale poprawne:

Nikt się nie zdziwił irytacją Polaków na jury z powodu wykluczenia (za wykluczenie) piosenkarki z konkursu.

Por. też bułg.:

Никой не се изненада от раздразнението на полиците срещу журито заради отстраняването на певицата от конкурса.

5.2. Eksplicytne wykładniki przyczynowości w polskich zdaniach z derywata-
mi od czasowników emotywnych mają szeroką dystrybucję, najczęściej alternują
więc z frazami realizującymi rekcję typową dla czasownika – podstawy derywacyj-
nej takiego nomen, por. np.:

- pol. *Nie pamiętał już **wściekłości** z powodu pijaństwa brata. / Ten człowiek opowiedział nam o **oburzeniu** premiera z powodu wyłączenia go z władz partyjnych. / Zdziwiliśmy się **irytacją** Piotra z powodu zachowania jego syna. / Zmartwiła nas jego **udręka** z powodu nieodwzajemnionej miłości. / Dowiedzieliśmy się o jej **rozpaczy** z powodu tej straty. / Przyjaciół Irki nie zaskoczyła jej **radość** z powodu ostatniego sukcesu. / **Rozpacz** z powodu tej **straty** doprowadziła Annę do obojętności o los własny.*

Porównanie z bułgarskim przynosi ciekawy wniosek o różnicy między obydwoma językami – w przeprowadzonej ankiecie najczęściej pol. *z powodu* tłumaczone jest za pomocą jednoznacznych semantycznie przymków *поради, заради* (co jednak nie oznacza braku bułg. *по повод* – por. niżej, 5.4.), np.:

*Nikogo nie zaskoczyła **irytacja** Polaków z powodu **wykluczenia** piosenkarki z konkursu przez jury. – **Раздразнението** на поляците **поради** **отстраняването** на певицата от конкурса от страна на журито не изненада никого. / Przyjaciół Irki nie zaskoczyła jej **radość** z powodu **ostatniego sukcesu**. – Приятелите на Ирка не се изненадаха от **радостта ѝ поради** (**от**) **последния успех**.*

Por. też przykłady wyżej.

5.3. Ciekawym przypadkiem z punktu widzenia omawianych tu zjawisk są struktury z czasownikami pol. *stresować się*, bułg. *стресувам се* (*стресувам съм*). Możliwości syntaktyczne pol. *stresować się* wskazują, że postać znominalizowana (*stres*) w pozycjach argumentowych najczęściej występuje w kontekście eksplicytnych wykładników przyczynowości, por.:

- pol. *Anka stresowała się tym, że może utracić / utraciła pracę. → Anka stresowała się **możliwością** utraty pracy / **utratą** pracy.*
 [pozycja argumentowa predykatu *stresować się* – niepoprawne]: **Dziwię się **stresowi** Anki **możliwością** utraty pracy / **utratą** pracy.*
 [pozycja argumentowa *stresować się* – poprawne]: *Dziwię się **stresowi** Anki z powodu **możliwości** utraty pracy / z powodu **utraty** pracy, lub np.:*
*Piotr stresuje się tym, że syn postępuje źle. → Piotr stresuje się **złym postępowaniem** syna.*
 [pozycja argumentowa *stresować się* – niepoprawne]: **Dowiedziałam się o **stresie** Piotra **złym postępowaniem** syna.*
 [pozycja argumentowa *stresować się* – poprawne]: *Dowiedziałam się o **stresie** Piotra z powodu **złego postępowania** syna.*

W języku bułgarskim zarówno w strukturze podstawowej z formami od *стресирам се* jako głównym predykatem, jak i w pozycji argumentu propozycjonalnego zawierającego postać znominalizowaną *стрес*, występują regularnie wykładniki *поради*, por.:

*Ана беше стресирана **поради** факта / това, че може да изгуби / че изгуби работата си.*

*Ана беше стресирана **поради** вероятността да изгуби работата си.*

*Учудвам се от стреса **на Ана поради** вероятността да изгуби работата си / **поради** загубата на работата ѝ.*

*Петър е стресиран **поради** факта / това, че синът му се държи лошо.*

*Петър е стресиран **поради** лошото поведение на сина си.*

*Разбрах за стреса **на Петър поради** лошото поведение на сина му.*

5.4. Wydaje się, że w obu językach pojawia się pewna motywacja stylistyczna wpływająca na frekwencję wykładników typu *z powodu / no повод*. W większości wypadków mogą one alternować z innymi przyimkami, typowymi wykładnikami rekcji czasownika (zwłaszcza w bułgarskim), nie zawsze jednoznacznie funkcjonalnie. Z drugiej strony wpływ na to zjawisko mogą mieć właśnie takie przypadki, kiedy polski wykładnik *z powodu* jest jedynie możliwy lub preferowany ze względów stylistycznych wskazanych wyżej (unikanie powtórzenia), a także ze względu na wysoki stopień skomplikowania składniowego (dotyczy to zwłaszcza struktur z postacią znominalizowaną czasowników emotywnych w szerszych kontekstach).

Trudno tu twierdzić, że istnieje silna tendencja do zwiększania się frekwencji występowania eksplicytnych wykładników przyczynowości, zwraca jednak uwagę fakt, że w zdaniach z niektórymi leksemami wykładniki pol. *z powodu* są dość częste i zastępują bardziej idiomatyczne (zgramatyzalizowane) wykładniki rekcji w postaci klasycznych przyimków.

Jak wskazano wyżej (por. p. 5.2.), w bułgarskim dominują przyimki *поради*, *заради*, a przyimek *no повод* ma dokumentację związaną raczej w odmianą oficjalną języka (publicystyka, styl administracyjny). Oto kilka przykładów z obu języków ze znominalizowanymi postaciami emotywnych czasowników polskich i bułgarskich:

pol. *Wyrażono **oburzenie z powodu** zbrodni zamordowania żołnierza. / Ministerstwo odniosło się z **oburzeniem z powodu** wydania tak surowych wyroków na sprawców zdarzenia. // Świadek zademonstrował swoją **irytację z powodu** nieodpowiedniego zachowania tego człowieka. Por. też np.: **Rozpacz z powodu** śmierci najbliż-*

szych mogła go wprowadzić w stan obojętności na los własny. / Przetawiała przez nich **rozpacz z powodu** nieodwzajemnionych uczuć z ich strony.

bułg. Посланикът изрази дълбоко **възмущение по повод** антиукраинското изявление на председателя на партия "Атака". / Изразихме **възмущение заради** позволенieto да се сключват в тази страна детски бракове. / Ръководството на БК "Балкан" изрази **възмущение по повод** (/от продажбата на билети за вчерашния мач. / Жената разказа за своето **раздразнение по повод / поради** късното прибиране на групата в хотела.

Por też:

Той изпадна в отчаяние **поради** развода с жена си (/от тази трагедия / от нейното мълчание). / **Страдание поради** неговото невежество беше ежедневният му опит (/ от любов / от моето невежество) / Не си спомняме за **яростта по повод / поради** пиянството на племеника му.

6. Warto zaznaczyć, że znominalizowane postacie predykatów emotywnych (w różnych pozycjach syntaktycznych) umożliwiają także pojawianie się w ramach fraz nominalnych leksykalnych wykładników przyczynowości w postaci imiesłowów, np. pol. *spowodowany, sprawiany, wywołany (czymś), wynikający, płynący (z czegoś)*; bułg. *причинен, предизвикан (от), także в резултат (на), por.:*

pol. *Wystarczy ci radość płynąca ze spokojnie spędzonych świąt. / Dzieci źle znoszą stres płynący z rozłąki z rodzicami / wywołany rozłąką z rodzicami. / Zauważam u niego niepokój wynikający z przygnębienia. / Zdominowała go udręka spowodowana istnieniem barier ograniczających ludzką egzystencję. / Nie mogła znieść udręki sprawianej przez fatalną fotografię. / Była to rozpacz wywołana tym jednym zdarzeniem / płynąca z klęski i zniewolenia. / Wystarczy ci satysfakcja płynąca z osiągnięcia celu itp.*

bułg. *Обзе я радост предизвикана от спокойно прекараните празници. / Той чувстваше задоволство причинено от постигането на целта. / Децата страдат от стрес причинен от раздяля с родителите. / Страдание причинено от неговото невежество беше ежедневният му опит. / Разтревожи ни мъката предизвикана от несподелената любов. / Разбрахме за отчаянието на Ана причинено от изгубването на имуществото ѝ. / Това беше беспокойство / тревога в резултат на депресията.*

7. Analizowane w tekście zjawiska dokumentują fakt, że istnieje uzasadniona potrzeba badania zjawisk rekcji, zachodzących w strukturach powierzchniowych, które bazują na pogłębionej analizie warstwy semantycznej. Omawiane tu zagadnienie ilustruje to, jak cechy semantyczne struktury predykatów są manifesto- wane powierzchniowo mimo/z powodu istniejących środków wyrażania więzi

syntaktycznej, które nie zawsze są jednoznaczne. Zastosowane w opracowaniu ujęcie umożliwia poszerzenie pola analizy o fakty graniczne, np. znajdujące się na styku struktur wyznaczanych przez klasycznie realizowane pozycje argumentowe, a więc objęcie opisem zjawisk, które z reguły nie są uwzględniane w modelach syntaktycznych dotyczących rekcji czasowników. Mimo występującego często podobieństwa między językami problem wydaje się ważny także dla opisów typu konfrontatywnego (zwłaszcza w formie słowników semantyczno-syntaktycznych), ponieważ istnieje spory obszar faktów w obu językach, dla których trudno sformułować proste reguły (dystrybucja niektórych zjawisk jest ograniczana leksykalnie), a między językami występują pewne różnice (choćby w zasobie przyimków).

Skróty

- N_{aq} – fraza nominalna realizująca pozycję argumentu przedmiotowego otwieraną przez predykat
 NV_q – fraza nominalna będąca efektem nominalizacji q
 q – argument propozycjonalny otwierany przez predykat
 V – czasownik
 $V_{się/ce}$ – czasownik z partykułą zwrotną *się* / *ce*
 x – argument przedmiotowy

Literatura

- Jordanskaja L. N., 1972, *Próba leksykograficznego opisu znaczeń grupy słów oznaczających uczucia*, [w:] *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka, Wrocław, s. 105–129.
 Karolak S., 1984, *Składnia wyrażen predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa 1984.
 Karolak S., 1979, *Z problematyki zdań nieosobowych z wyrazami kategorii stanu a kondensacje formalnej struktury wypowiedzenia*, [w:] *Реферату од X заседание на Меѓународната комисија за изучаванје на граматичката структура на словенските литературни јазици*, Скопје, s. 135–150.
 Kiklewicz A., Korytkowska M., 2013, *Modelowanie płaszczyzny syntaktycznej a segmentacja hasła słownikowego (na przykładzie języków słowiańskich)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, t. 68, s. 49–68.
 Korytkowska M., 2017, *Intensja czy ekstensja? (O pewnych dylematach przy analizie struktur predykatoowo-argumentowych)*, „Prace Filologiczne”, t. 70, s. 305–316.
 Korytkowska M., Kiklewicz A., 2016, *Opis właściwości walencyjnych czasowników na podstawie teorii składni eksplikacyjnej – problemy konfrontatywne i leksykograficzne (na przykładzie języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*, [in:] *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, eds. K. Skwarska, E. Karczmarška, Praha, s. 291–304.

- Korytkowska M., Maldżiewa W., 2002, *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego (nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim)*, Toruń.
- Nowakowska-Kempna I., 1986, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami uczuć*, Katowice.
- Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski i polski*, 2010, red. nauk. A. Kiklewicz, M. Korytkowska, autorzy: A. Kiklewicz, M. Korytkowska, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, A. Zatorska, T. Ramza, Olsztyn.
- Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi)*, [2018], red. nauk. M. Korytkowska, [autorzy]: A. Kiklewicz, M. Korytkowska, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, A. Zatorska: [monografia i bazy struktur semantyczno-syntaktycznych w 6 częściach – w procesie wydawniczym].

References

- Jordanskaja L. N., 1972, *Próba leksykograficznego opisu znaczeń grupy słów oznaczających uczucia*, [w:] *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka, Wrocław, pp. 105–129.
- Karolak S., 1984, *Składnia wyrażenń predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, pod red. Z. Topolińskiej, Warszawa 1984.
- Karolak S., 1979, *Z problematyki zdań nieosobowych z wyrazami kategorii stanu a kondensacje formalnej struktury wypowiedzenia*, [w:] *Referati od X zasiedanie na Međunarodnata komisija za izučavanje na gramatičkata struktura na slovenskite literaturni jazici*, Skopje, pp. 135–150.
- Kiklewicz A., Korytkowska M., 2013, *Modelowanie płaszczyzny syntaktycznej a segmentacja hasła słownikowego (na przykładzie języków słowiańskich)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, vol. 68, pp. 49–68.
- Korytkowska M., 2017, *Intensja czy ekstensja? (O pewnych dylematach przy analizie struktur predykato-argumentowych)*, „Prace Filologiczne”, vol. 70, pp. 305–316.
- Korytkowska M., Kiklewicz A., 2016, *Opis właściwości walencyjnych czasowników na podstawie teorii składni eksplikacyjnej – problemy konfrontatywne i leksykograficzne (na przykładzie języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*, [in:] *Výzkum slovesné valence ve slovanských zemích*, eds. K. Skwarska, E. Karczmarška, Praha, pp. 291–304.
- Korytkowska M., Maldżiewa W., 2002, *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego (nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim)*, Toruń.
- Nowakowska-Kempna I., 1986, *Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami uczuć*, Katowice.
- Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski i polski*, 2010, eds. A. Kiklewicz, M. Korytkowska, authors: A. Kiklewicz,

M. Korytkowska, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, A. Zatorska, T. Ramza, Olsztyn.

Zintegrowany opis semantyczno-syntaktyczny czasowników bułgarskich, polskich i rosyjskich (verba cogitandi i verba sentiendi), (2018), ed. M. Korytkowska, [authors]: A. Kiklewicz, M. Korytkowska, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, A. Zatorska: [monograph and databases of semantic and syntactic structures (six parts) – in the publishing process].

Summary

Manifestation of traits of semantic structure of the *verba sentiendi* in nominalization processes (based on the Polish and Bulgarian languages)

The component of the *cause* for the emotional state of the person experiencing the emotion is built into the structure of the class of *verba sentiendi*. Most emotive verbs can be classed as $P_{(x, q)}$ predicates, where q is the position of the propositional argument in which the content qualifying the causal component is expressed. The syntactic characteristics of sentences (conjunctions, prepositions) often do not communicate unequivocally the causal function. This paper demonstrates the existence in languages of contextual syntactic conditions which foster the use of explicit exponents of causality (e.g., Pol. *ponieważ / bo // z powodu*; Bulg. *защото / понеже // поради / заради / по повод*), appearing in alternation with the exponents of cohesion typical of the given verb. Also brought to attention is the use in sentence structures of other lexical means serving a similar function, like Pol. *wynikający / płynący*; Bulg. *причинен / предизвикан*. In conclusion it is stated that the research which takes into account the semantic structure of the predicate allows for analyzing phenomena that are usually not included in descriptions of case government of verbs.

Keywords: semantics, syntax, semantic structure of *verba sentiendi*, causality, Polish language, Bulgarian language.